

۲

جریان مذاکرات پیشه‌وری در تهران

و متن سی و سه ماده پیشنهادی و علت عدم موافقت

پس از آنکه در اردیبهشت ماه ۱۳۲۵ آقای پیشه‌وری به اتفاق هیئتی از تبریز به تهران وارد و در باغ جوادیه توقف نموده به مذاکره پرداختند چون به نتیجه قطعی نرسید در ۲۷ اردیبهشت ماه جریان مذاکرات از طرف آقای پیشه‌وری در روزنامه آذربایجان طی اعلامیه‌ای منتشر گردید که در شماره‌های ۵۴۰ و ۵۴۱ روزنامه ایران ما ترجمه آن بشرح ذیل بود:

بنا به دعوت آقای قوام‌السلطنه نخست‌وزیر حکومت مرکزی ایران در تاریخ هشتم اردیبهشت هیأتی تحت ریاست آقای پیشه‌وری نخست‌وزیر حکومت ملی آذربایجان برای حل مسالمت‌آمیز مسئله آذربایجان و جهت جلوگیری از خونریزی و برادرکشی بطرف طهران عزیمت نمودند.

هیأت فوق‌الذکر مأموریت داشتند که با نمایندگان صلاحیتدار حکومت مرکزی وارد مذاکره شود و این مذاکرات در صورت حصول موافقت بعد از تصویب مجلس ملی آذربایجان و دولت آقای قوام‌السلطنه رسمیت پیدا می‌کرد.

از ساعت پنج روز دوشنبه نهم اردیبهشت‌ماه بین نمایندگان آذربایجان و آقایان مستشارالدوله، فرمانفرمائیان، لنکرانی، ایکچیان نمایندگان حکومت مرکزی مذاکرات شروع گردید.

جلسه اول مذاکرات درباره مسائل عمومی پایان یافت.

در دومین جلسه که روز سه‌شنبه تشکیل شد نمایندگان دولت مرکزی با نمایندگان آذربایجان هم قسمتی از نظریات خود را تحت سی و سه ماده به نمایندگان حکومت طهران پیشنهاد نمودند تا به نظر هیئت دولت برسانند.

نمایندگان آذربایجان ضمن این سی و سه ماده حفظ وضعیت فعلی آذربایجان و استحکام و توسعه اساسی دموکراسی را در تمام ایران مطالبه نمودند.

متن پیشنهادات ما از این قرار بود:

«برای حل مسئله آذربایجان از طریق مسالمت و رفع اختلاف موجود و تحکیم مبانی دموکراسی در تمام نقاط ایران بین نمایندگان صلاحیتدار و دولت مرکزی آقایان: صادق صادق (مستشارالدوله) فرمانفرمائیان، ایپکچیان - لنگرانی و سپهر (مورخالدوله) و مظفر فیروز از یک طرف و نمایندگان حکومت ملی آذربایجان آقایان پیشه‌وری، صادق بادگان، دکتر جهانشاه‌لو - فریدون ابراهیمی - صادق دیلمقانی و آقای محمد حسن‌خان سیف قاضی نماینده ستاد کردستان آذربایجان از طرف دیگر به عمل آمد که درباره مواد ذیل موافقت حاصل گردید:

۱. نهضت آذربایجان که در نتیجه فشار مأمورین لشگری و کشوری حکومت استبدادی سابق و دشمنان دموکراسی در دوازدهم شهریور سال ۱۳۲۴ شمسی بوجود آمده است نهضتی مترقی و دموکراتیک و ضامن استقلال و تمامیت ارضی ایران شناخته می‌شود.

۲. آذربایجان که شامل استانهای ۳ و ۴ سابق و ولایت ضمیمه است جزء مملکت ایران و بصورت واحد ارضی دارای حکومت خودمختار خواهد بود که مرکز آن شهر تبریز می‌باشد.

تبصره. مرکز کردستان آذربایجان شهر مهاباد است.

۳. پول و پرچم آذربایجان همان پول و پرچم ایران است. کلیه قوانین خارجه مملکتی بشرطی که با اختیارات و آزادی مردم آذربایجان مغایرتی نداشته باشد در آذربایجان مجرا خواهد بود.

۴. با در نظر گرفتن دو ماده اخیر در آذربایجان برای اداره نظارت کارهای داخلی و همچنین برای تصویب بودجه هیأتی به اسم (هیأت ملی) با اصول و نظامنامه مخصوصی انتخاب خواهد شد.

۵. انتخاب کلیه رؤسای ادارات لشگری و کشوری به عهده هیأت ملی است. مأمورین فوق که بعد از انتخاب شدن به وسیله هیأت ملی به حکومت مرکزی معرفی خواهند شد در اجرای عمده قوانین تابع حکومت مرکزی و در اجرای تصمیمات هیأت ملی تابع هیأت ملی خواهند بود.

۶. هیأت ملی آذربایجان مختار است که کلیه مأمورین اعم از لشگری و کشوری را عزل و نصب و تغییر و تبدیل داده به اطلاع حکومت مرکزی هم برسانند.

۷. علاوه بر هیأت ملی در تمام نقاط آذربایجان انجمن‌های ولایتی مطابق اصول

دموکراسی یعنی با رأی مخفی و مستقیم عموم اهالی (زنان، مردان و افراد قشون) انتخاب شده در حیطه عملیات خود یعنی ولایات و محال و بلوکات جهت پیشرفت امور نظارت خواهند کرد.

۸. فداییان و قشون ملی همچنان باقی بوده و در انجام وظائف و حفظ سرحدات مربوطه و دفاع از دموکراسی تابع هیأت ملی آذربایجان خواهند بود.

۹. ترفیعات و درجات کشوری و لشکری که تاکنون از طرف حکومت ملی آذربایجان اعطاء شده به رسمیت شناخته می‌شود.

ترفیعات افسران جزء مستقیماً از طرف فرماندهی قشون ملی آذربایجان داده شده ولی ترفیعات افسران ارشد با پیشنهاد فرماندهی قشون ملی آذربایجان و تصویب هیأت ملی خواهد بود.

۱۰. در تمام ادارات آذربایجان و هیأت ملی نوشتجات به زبان آذربایجانی و در کردستان آذربایجان به زبان کردی خواهد بود ولی چون زبان فارسی زبان دولتی ایران است مکاتبات ادارات آذربایجان و هیأت ملی و همچنین ادارات کردستان آذربایجان با دولت مرکزی به زبان فارسی اشکالی نخواهد داشت.

۱۱. تحصیلات در مدارس ابتدایی به زبان آذربایجانی و در کردستان آذربایجان به زبان کردی و در مدارس متوسطه و عالی به زبان‌های فارسی و آذربایجانی یا کردی و فارسی خواهد بود.

۱۲. قوانینی که تا حال در مجلس ملی آذربایجان به تصویب رسیده تا از طرف هیأت ملی نقض نشود همچنان به قوت خود باقی است (این ماده در خصوص کردستان آذربایجان نیز به همین نحو خواهد بود).

۱۳. تقسیم اراضی خالصه و املاک دشمنان آزادی و دموکراسی که بین دهاقین و کشاورزان به عمل آمده به رسمیت شناخته شده و از آنها پس گرفته نخواهد شد.

۱۴. قوانینی که برای مبارزه با تریاک و الکل و اختلاس و رشوه و فحشاء وضع و تصویب شده بعد از این هم معتبر خواهد بود.

۱۵. بنا به تصویب هیأت ملی ورود اجناس لوکس و تجملی و همچنین وارد کردن نظیر اجناسی که در داخله آذربایجان به عمل می‌آید بکلی قدغن است.

۱۶. مالیات‌ها و عوارض طبق اصول و ترتیبی که هیأت ملی تصویب مینماید وصول خواهد شد.

به منظور تزیید عایدات دولتی هر قانونی که تاکنون مجلس ملی آذربایجان تصویب کرده به اعتبار خود باقی است.

۱۷. آذربایجان و همچنین کردستان آذربایجان می‌توانند به نسبت جمعیت خودشان که تقریباً ثلث نفوس ایران است وکیل انتخاب نموده به مجلس شورای ملی ایران بفرستند. اعتبارنامه این وکلا پس از آنکه در هیأت ملی آذربایجان به تصویب رسید در مجلس شورای ملی ایران غیرقابل رد خواهد بود.

۱۸. برای اینکه انتخابات در تمام نقاط ایران متحدالشکل باشد دولت متعهد می‌شود که در دوره پانزدهم مجلس شورای ملی ایران حقی را که آذربایجان در خصوص انتخابات برای بانوان و کارمندان لشکری قائل شده محترم شناخته و این امر را در تمام نقاط ایران عمومیت دهد.

۱۹. انتخابات مجلس شورای ملی در تمام ایران حداکثر تا ده روز بعد از صدور اولین اعلامیه انتخابات شروع شده در عرض یک هفته خاتمه یابد.

۲۰. مالیاتی که در آذربایجان و کردستان آذربایجان وصول می‌شود صدی بیست و پنج آن به مرکز ارسال خواهد شد ولی استثنائاً چون امسال ملت آذربایجان و کرد در راه به دست آوردن دموکراسی متحمل مخارج گزافی شده است بدین جهت از دادن مبلغ فوق‌الذکر معاف خواهد بود.

۲۱. دولت مرکزی متعهد می‌شود که خط آهن تهران - تبریز را به تبریز متصل کند.
۲۲. دولت مرکزی به هیچ وجه حق عزل و نصب و تغییر و تبدیل هیچ یک از مأمورین لشکری و کشوری را مستقیماً نخواهد داشت.

۲۳. هیأت ملی آذربایجان و کردستان باید در اصلاحات امور معارفی و بهداشتی و کشاورزی آزادی عمل داشته باشد.

۲۴. منافع طبیعی و معادن آذربایجان و کردستان برای رفع احتیاجات مردم آن نواحی تخصیص داده می‌شود و اداره کارخانجات این نواحی نیز به عهده خودشان است.

۲۵. در موقع لازم نظارت کارخانجات شخصی نیز با حکومت و هیأت ملی آذربایجان خواهد بود.

۲۶. نشر کلیه مطبوعات با اجازه و تصویب هیأت‌های ملی آذربایجان و کردستان خواهد بود. تمام سینماها و تیاتر و نمایشات و رادیو به زبان آذربایجانی و کردی اداره می‌شوند. (این ماده درباره سایر زبان‌ها نیز اجازه داده می‌شود).

۲۷. اداره کلیه بانکها اعم از صنعتی و فلاحتی و ملی و دولتی به عهده هیأت‌های آذربایجان و کردستان خواهد بود.
۲۸. تمام عایدات و عوارض آذربایجان و کردستان در خزانه‌داری محل جمع و به مصارف لازمه خواهد رسید.
۲۹. دولت مرکزی متعهد می‌شود مطالبات ملت آذربایجان را بانک ملی پرداخت نموده و سرمایه‌های انتقالی همین بانک را برگشت دهد.
۳۰. دولت مرکزی متعهد می‌شود که نواحی تکاب - سقز - بیجار - مرودشت و مانند این‌ها را که جزو استان ۳ و ۴ و ولایت خمه بوده و فعلاً تحت سلطه دشمنان آزادی است به فوریت تخلیه و به مقامات صلاحیتدار آذربایجان و کردستان تحویل نماید.
۳۱. دولت مرکزی متعهد می‌شود تشکیلات ژاندارمری را که در طول سالهای متمادی به حقوق ملت تجاوز نموده مسبب فجایع خونین بوده‌اند منحل و در عوض تشکیلات نظمیه یعنی ضابط دستگاه قضایی را در قصبه و محال و بلوکات توسعه دهد.
۳۲. دولت مرکزی متعهد می‌شود که انجمن‌های ایالتی و ولایتی را مانند آذربایجان در تمام ایران طبق اصول دموکراسی تشکیل دهد.
۳۳. تشکیلات شهرداری در کلیه نقاط ایران بدون دخالت کارمندان دولت باید برپا شود.
- ساعت هشت روز سه‌شنبه ۱۰ اردیبهشت آقایان مورخ‌الدوله سپهر وزیر پیشه و هنر و بازرگانی و مظفر فیروز معاون سیاسی و پارلمانی آقای قوام‌السلطنه خود را به عنوان نمایندگان صلاحیتدار معرفی کردند سی و سه ماده فوق به آنها نیز ارائه داده شد.
- روز چهارشنبه ۱۱ اردیبهشت آقای پیشه‌وری با آقای قوام‌السلطنه ملاقات و مذاکره خصوصی به عمل آمد. در تعقیب مذاکرات ابلاغیه ذیل از طرف هیئت نمایندگان آذربایجان تهیه و به دولت آقای قوام‌السلطنه داده شد.

متن ابلاغیه دولت از این قرار بود

در اثر حسن نیت آقای قوام‌السلطنه و بیانیه ایشان و تبادل افکار بین نمایندگان دولت مرکزی و نمایندگان آذربایجان در نتیجه معلوم شد که نهضت دموکراتیک آذربایجان خیال تجزیه نداشته بلکه برای تثبیت و تقویت اساس مشروطیت و دموکراسی در ایران به وجود آمده است برای رفع هرگونه سوء تفاهمات و جلوگیری از برادرکنشی موافقت گردید که بین

حکومت مرکزی و ملت آذربایجان اختلاف اساسی وجود ندارد. و برای حل مسائل فرعی قرار شد که هیأتی از نمایندگان آذربایجان با نمایندگان دولت مرکزی مشغول مذاکره باشند و اختلافات را در حدود قوانین اساسی ایران به طوری که به آزادی مردم آذربایجان لطمه وارد نسازد حل و تصفیه نمایند. کلیه موافقت‌ها و ایجاد روابط با حکومت مرکزی بسته به تصویب دولت آقای قوام‌السلطنه و مجلس ملی آذربایجان (که فعلاً به جای انجمن ایالتی است) و مجلس شورای ملی است. در سومین ملاقات آقای پیشه‌وری با آقای قوام‌السلطنه اختلاف نظری درباره تقسیم اراضی حاصل شد و باعث شد که مذاکرات دو روز متوقف شود. بعداً دولت آقای قوام‌السلطنه برای اینکه مذاکرات را از نو شروع کند اصلاحاتی را که می‌توانست در ابلاغیه منظور کند توسط نمایندگان صلاحیتدار خود به هیأت نمایندگان آذربایجان داد.

متن ابلاغیه

۱. شورای ایالتی آذربایجان به جای مجلس ملی
۲. هیأت مدیره آذربایجان به جای هیئت وزراء
۳. رؤسای دوائر آذربایجان به جای وزرای محلی

پیشنهاد نمایندگان آذربایجان

نظر نمایندگان آذربایجان

۱. عین ماده ابلاغیه دولت قبول می‌شود ولی رئیس مالیه بایستی از مأمورین محلی بوده ناظر مالی از طرف دولت تعیین گردد.
۲. والی (استاندار) از طرف شورای ایالتی پیشنهاد خواهد شد و حکم انتصاب او از طرف دولت صادر می‌شود. برای حفظ امنیت راهها و جهت کمک به تشکیلات نظمیه و مأمورین اجرا قوای مسلحی به نام نگهبان تشکیل می‌شود. فرمانده این قوا از طرف شورای ایالتی تعیین، جهت صدور حکم پیشنهاد لازم به وزارت کشور داده خواهد شد. قوای لشکری عبارت از افراد نظام وظیفه محلی خواهد بود. حفظ سرحدات به عهده

این قوا می‌باشد و در مراکز لازمه پادگان برقرار خواهد گردید.

فرماندهی این قوا از افسران صالح و تحصیل‌کرده محلی خواهند بود و تعیین آنها از طرف هیأت مدیره بوده و احکام مربوطه از مرکز صادر خواهد شد.

گزارشهای لازمه از طرف فرماندهی مربوطه به مرکز داده می‌شود.

۳. ماده سوم دولت عیناً تصویب می‌شود.

۴. هفتاد و پنج درصد مالیات‌ها که طبق مقررات مملکتی وصول می‌شود به منظور پرداخت حقوق قوای نگهبان و مستخدمین ادارات با نظارت شورای ایالتی مصرف خواهد شد.

شورای ایالتی برای هزینه مصارف عام‌المنفعه عوارضی که بیشتر از صدی ده مالیاتها نخواهد بود وضع و به مصرف خواهد رسانید.

هیأت نمایندگان آذربایجان این پیشنهاد را با اصلاحاتی که طی مواد ۱ و ۶ و ۸ و ۱۰ مندرج است قبول و به دولت تسلیم نمود.

متن پیشنهاد نمایندگان آذربایجان

برای حل مسأله آمیز مسأله آذربایجان و تحکیم اصول دموکراسی در ایران در تاریخ ۸ / ۲ / ۲۵ بین نمایندگان آذربایجان مذاکراتی به عمل آمد که پس از تبادل نظر عمیق این نتیجه اخذ شد که نهضت دموکراتیک آذربایجان به منظور تجزیه ایران نبوده بلکه برای استوار کردن اصول مشروطیت و دموکراسی در ایران بوده است.

نمایندگان رسمی دولت ایران و هیأت نمایندگان آذربایجان در مواد ذیل توافق نظر حاصل کردند:

۱. ایالت آذربایجان شامل استان‌های ۳ و ۴ سابق و ولایت خمسه است.
۲. بعد از این به عوض اصطلاح ما مجلس ملی «شورای ایالتی» و به جای هیأت وزیران «هیئت مدیره» به جای وزراء «رئیس ادارات محلی» به کار برده خواهد شد.
۳. والی آذربایجان با پیشنهاد شورای ایالتی تعیین گشته و حکم آن از طرف دولت صادر خواهد شد.
۴. رؤسای ادارات دولتی، رؤسای بانکها و محاکم، مدعی‌العموم‌ها و رؤساء ادارات حمل و نقل از طرف شورای ایالتی انتخاب و احکام رسمی از طرف دولت صادر خواهد گردید.

تبصره. ناظر دارایی را دولت انتخاب خواهد نمود.

۵. برای حفظ امنیت راه‌ها و کمک به سازمان شهرداری و مأمورین اجرا قوای مسلحی به نام «نگهبان» تشکیل می‌شود.
- فرمانده این قوا از طرف شورای ایالتی تعیین و برای صدور حکم انتصاب مراتب به وزارت داخله پیشنهاد می‌شود.
- قوای نظامی از افراد نظام وظیفه محلی تشکیل می‌شود و حفاظت سرحدات به عهده این تشکیلات است.
- فرماندهان ساخلوهای این سازمان از بین افسران صالح از طرف هیئت مدیره آذربایجان تعیین و احکام آنها از مرکز صادر می‌گردد کلیه گزارشات لازم از طرف فرمانده هنگ به مرکز داده خواهد شد.
۶. در مدارس ابتدایی تحصیلات به زبان آذربایجانی خواهد بود و در مدارس متوسطه دروس به هر دو زبان آذربایجانی و فارسی تدریس می‌شود. در ادارات محلی امور دفتری و عدلیه و سایر کارها به زبان آذربایجانی و فارسی صورت خواهد گرفت.
۷. هفتاد و پنج درصد مالیاتهایی که به موجب قوانین مملکتی وصول می‌شود برای پرداخت حقوق مستخدمین و هزینه تشکیلات نگهبانی و سایر امور اصلاحاتی در تحت نظر شورای ایالتی مصرف خواهد شد. شورای ایالتی عوارضی که از میزان ده درصد مالیاتهایی تجاوز نخواهد کرد میتواند وضع و به مصرف برساند.
۸. تمام اصلاحات اقتصادی اجتماعی و مالی و ارضی که از طرف نهضت دموکراتیک آذربایجان به عمل آمده به رسمیت شناخته شود.
۹. با رعایت تناسب جمعیت حقیقی آذربایجان به ازدیاد نمایندگان آذربایجان موافقت می‌شود و در موقع تشکیل دوره ۱۵ قانون‌گذاری پیشنهادات لازمه به مجلس تقدیم خواهد شد که پس از تصویب همان عده برای دوره ۱۵ انتخاب شود.
۱۰. دولت تعهد مینماید که در قانون انتخابات تجدیدنظر نموده و لایحه قانونی جدیدی مطابق شرایط مترقی کنونی و با اساس اصول حقیقی دموکراسی (عمومی مستقیم - مخفی - مساوی و متناسب) تنظیم و تقدیم مجلس شورای ملی نماید.
۱۱. این قرارداد پس از تصویب هیأت دولت ایران و مجلس ملی آذربایجان رسمیت پیدا خواهد کرد.
۱۲. مواد این قرارداد شامل کردستان آذربایجان نیز میباشد. این پیشنهاد مبنای

مذاکرات جدیدی گردید و می‌شود گفت که در کلیات توافق نظر بین طرفین حاصل شده و مقرر گردید یک لایحه جدید به اشتراک آقای مظفر فیروز معاون سیاسی نخست‌وزیر تنظیم گردد.

روز پنجشنبه ۱۹ / ۲ / ۱۳۲۵ ساعت ۲۳ آقای مظفر فیروز لایحه را تهیه نموده و به هیئت نمایندگان آذربایجان ارائه داد.

متن لایحه پیشنهادی دولت

در نتیجه نهضت دموکراتیک که در این اواخر در آذربایجان به منظور استحکام اصول دموکراسی و آزادی در تمام کشور ایران به عمل آمده بین نمایندگان آذربایجان مذاکرات شروع گشته و نمایندگان آذربایجان ابلاغیه دولت را که مشتمل بر ۷ ماده می‌باشد قبول نموده و در نتیجه تبادل افکار توافق نظر حاصل شد و مواد زیر به عنوان تکمیل مواد ۷ گانه تنظیم گشته قبول و به موقع اجرا گذارده میشود.

۱. در ماده ۱ ابلاغیه کلمه ناظر مالی به رئیس مالیه مبدل گشته و با اضافه کردن رئیس اداره اقتصاد و تجارت و کار ماده مزبور عیناً قبول می‌شود.

۲. والی آذربایجان با پیشنهاد انجمن ایالتی آذربایجان و تصویب دولت تعیین می‌شود.

۳. با توجه به تغییراتی که در دوران اخیر در آذربایجان به وجود آمده است دولت سازمانی را که به نام مجلس ملی انتخاب و ایجاد شده است به مثال انجمن ایالتی خواهد شناخت و بعد از تشکیل دوره پانزدهم مجلس و تصویب قانون جدید انجمن‌های ایالتی و ولایتی انتخابات انجمن ایالتی جدید به زودی شروع خواهد شد.

۴. به منظور اجرای تصمیمات انجمن ایالتی و برای تأمین پیشرفت سریع امور جاریه و به خصوص جهت نظارت در مصرف صحیح ۲۵ درصد مالیاتهای وصولی شورایی مرکب از استاندار و رؤسای دوایر و هیأت رئیسه انجمن ایالتی به نام شورای ایالتی تشکیل و تصمیمات انجمن را به موقع اجراء خواهند گذاشت.

۵. به منظور تعیین تکلیف قوانینی که در نتیجه نهضت آذربایجان از افراد نظام وظیفه تشکیل شده است موافقت حاصل شد که کمیسیونی در محل مرکب از نمایندگان دولت جناب آقای قوام‌السلطنه و نمایندگان انجمن ایالتی آذربایجان تشکیل یافته و راه حل لازم را جهت تصویب به دولت مرکزی و انجمن ایالتی پیشنهاد خواهد کرد.

۶. در خصوص وضع مالی آذربایجان موافقت شده که ۷۵ درصد عایدات برای مخارج محلی اختصاص یافته و ۲۵ درصد باقی برای مخارج عمومی کشور ایران به مرکز ارسال شود.
- قبضه، درآمد و هزینه پست و تلگراف و راه آهن و کشتیرانی ارومیه مستثنی بوده و عواید و مصارف آن به عهده دولت و منحصر به آن خواهد بود و ضمناً توضیح داده میشود که هزینه مخابرات تلگرافی انجمن های ایالتی و ولایتی و ادارات دولت مجانی خواهد بود.
۷. دولت قبول می کند که در عرض سال جاری راه آهن میانه و تبریز را وصل و به پایان برساند. روشن است که برای انجام این منظور کارگران و متخصصین آذربایجان حق تقدم خواهند داشت.
۸. ساختمان و تعمیر جاده های اساسی شوسه به عهده دولت و ساختن راه های فرعی در وظیفه انجمن ایالتی است.
۹. علاوه از قوای نظام وظیفه نیروهای فدایی به سازمان شهربانی دهات تبدیل می یابد. رئیس آن به انتخاب انجمن ایالتی آذربایجان و تصویب دولت خواهد بود.
۱۰. دولت به عمل تقسیم خالصه ها که در اثر نهضت دموکراتیک آذربایجان انجام یافته است موافقت خود را اظهار می دارد و تعهد می کند که در اولین فرصت لایحه آن را جهت تصویب به مجلس شورای ملی پیشنهاد نماید.
- همچنین باید در لایحه مزبور مسئله تقسیم خالصه های کشور در نقاط ایران بین دهاتی ها پیش بینی شود. و باید راجع به املاک غیرخالصه ای که عملاً و در اثر نهضت آذربایجان و بدون عوض بین دهقانان تقسیم شده است دولت اقدامات تعویضی با املاک دیگر برای قانع ساختن مالکین آن به عمل آورده و لایحه لازم را به مجلس شورای ملی پیشنهاد کند.
۱۱. به موجب ماده ۳ ابلاغیه دولت موافقت به عمل آمد که زبان رسمی و دولتی در آذربایجان زبان فارسی است. کارهای دفتری ادارات و عدلیه به السنه آذربایجانی و فارسی خواهد بود، تحصیلات و تدریسات تا ۵ کلاس اول به زبان آذربایجانی خواهد بود. موافقت حاصل گردید که دروس مدارس بعد از ۵ کلاس طبق برنامه وزارت فرهنگ به زبان فارسی و آذربایجانی باشد.
۱۲. دولت تعهد می نماید که پس از افتتاح مجلس دوره ۱۵ لایحه قانونی جدید